

FOTO: FRANCESC CATALÀ-ROCA (RETRATS FOTOGRAFIA ESPANOLA 1985-1995)

Foix. Port de la Selva. Ca. 1950

NADAL DE 1954: FOIX A CASTELLFOLLIT DE RIUBREGÓS

JOSEP MARIA SOLÀ

No li he dit que era jo, però li he demanat que em deixés els més vells dels seus vestits de pastor, els hi he canviat pels meus i, bastó en mà, recorro dia i nit, amb bous magres i cabres deslletades, el vell reialme del Cardener on, durant segles, els meus han plantat l'ullastre.

J. V. Foix, *Diari 1918* (poema 9)

El 1960, a les Edicions de "L'Amic de les Arts", el poeta J. V. Foix (Sarrià, Barcelona, 1893-1987) publica *Onze nadals i un cap d'any*: es tracta d'un recull de dotze poemes en què el pretext de la Nativitat permet al poeta de connectar directament amb la tradició popular de les nades alhora que hi transmet, tal com indica Romeu i Figueras,¹ "el seu sistema volitiu, intel·lectual i estètic", amb una essència metafísica i culta sempre present en el pensament del poeta. El mateix mot "nadal" que Foix utilitza reflecteix aquesta "contrafatura del gènere popular": tot partint de l'esquema mètric i el contingut de la nadala popular, Foix reinventa aquest gènere amb tota la riquesa, complexitat, novetat i risc d'aventura que configuren el seu personalíssim microcosmos poètic.

És un recull de poemes amb què l'autor obsequià i distingí els seus amics des del Nadal de 1948 fins al de 1958, amb el cap d'any de 1960, i que anaven acompanyats, en la primera edició priva-

1. Romeu i Figueras, Josep. *El component popular en la poesia de J. V. Foix* (dins: *Sobre Maragall, Foix i altres poetes*). Barcelona: Laertes, 1984.

da, d'una il·lustració d'algun pintor conegut seu (és prou sabuda la passió de Foix per la pintura i l'arquitectura més avantguardistes: entre d'altres, va fer la presentació de les primeres exposicions de Miró i de Dalí a Barcelona; afegirem, com a anècdota, que Foix, que tractava tothom de "vós", tutejava aquests dos grans pintors). Al final de cada poema hi consta el nom del lloc on, suposadament, el va escriure, o s'hi va inspirar, i la data. Doncs bé, el "nadal" número VII, intítulat "Hi vam anar pel call de la segrera", està datat a Castellfollit de Riubregós, Nadal de 1954 (i anava acompanyat de dues il·lustracions diferents: una d'Antoni Tàpies, i l'altra de Jordi Mercadé).² Aquest poema diu així:

Antoni Tàpies, Nadal 1954
(Col·lecció particular)

Jordi Mercadé, Nadal 1954
(Col·lecció particular)

2. Jordi Mercadé i Farrés (Barcelona, 1923) és pintor, fill del també pintor i orfebre Jaume Mercadé i Queralt. Autodidacte, tingué una primera etapa de caire expressionista en el color i cubista en la construcció i, després d'una llarga estada a París, treballà un informalisme geomètric que, progressivament, retornà a la seva figuració lliure i barroquitzada. Signa només *Jordi*.

VII

HI VAM ANAR PEL CALL DE LA SEGRERA

Hi vam anar pel call de la segrera
Per fer més dret, quan tornaven els bous
Del comellar, i arbres i brins, i els sons,
Cedien, purs, al plany de la riera.

- 5 Tots érem uns en la pàl·lida espera
Del camí Ofert, a la flor de les fonts
Perseverants al vesprejar dels rocs,
Del tronc fratern i l'arrel missatgera.

- Tants de camins, i una sola dreuera,
10 Dèiem amb aires del Precepte Nou.

Vam passar el pont que entre foscors bruixades
Salva, feixuc, els somnis del torrent
Remorejant de segles, i castells
Als pics extrems amb estrelles glaçades.

- 15 Vèiem pertot les tenebres arcades
En el congost, amb prodigi de neus
I fred de llops; o passatges secrets
Al trull golut, amb llunes emmurades.

- Tants de vials, i una sola passera,
20 Cantàvem, fort, amb lletra de la Llei.

Tantost un rònc a la rosta dura,
Entre erms marrits i delmes penyorats,
Ens emboscava a tots amb vents terrals,
I de mujada i fruit feiem usura.

- 25 Al moradís dels cims, érem figura
De batlle i saig, i ens somrèiem, cabdals,
Com si el veguer ens comptés els focs poblats,
Nats de la carn, i de la carn ventura.

- Tants de censals, i una sola pallera,
30 Va dir el més vell amb veu d'eternitat.

Tantost un crit cremós aforestava
L'Única Nit, i el clam de tants, submís
A l'absolut del temps, ens feia ardits
I en Ell romàs, cascú el germà estimava.

- 35 Tot era joia pel qui confiava,
Muntanya enllà i a la claror dels pits,
En Qui és nat, i aigua, sang i esperit,
Tots tres en un, la Unitat preservava.

- Tants de mots folls, i una paraula vera,
40 L'un diu a l'altre, recordant l'Escrit.

I el de la fleca del costat de l'era,
I el de l'hostal, que viu muralla amunt,
De caperons cofats, van veure, lluny,
L'ull dels deserts amb flocs de primavera.

- 45 Tot era palma a la vall que arrecera
La Flor i el Fruit al graner d'un casull;
Embriagats per l'olor de la llum
Vam saber el nom del Fust que ens allibera.

- Tant flairar rastres, i una sola espera:
50 Veure El Qui És en una hisenda d'astres.

Castellfollit de Riubregós
Nadal de 1954³

A LA RECERCA DELS ORÍGENS FAMILIARS

La pregunta que us esteu fent és la mateixa que fa mesos que em persegueix: ¿què hi feia Foix (un dels tres millors poetes que ha tingut la literatura catalana —i universal— del s. XX) a Castellfollit el 1954? I això tenint en compte, alhora, que Foix no viatjà gaire en la seva llarga i fructífera vida —morí als 94 anys, l'endemà del seu aniversari— i que hauríem de parlar, doncs, d'un cas de “sedentarisme personal”⁴

3. J. V. Foix, *Obra poètica*, VI, *Onze nadals i un cap d'any*, edició de J. Vallcorba Plana. Barcelona: Quaderns Crema, 1984. [Tots els fragments citats de Foix al llarg d'aquest article pertanyen a aquesta edició].

4. “Viajó, en efecto, poco, y sus desplazamientos acabaron siendo, o bien estrictamente profesionales, o como los de De Maistre, alrededor de su habitación. Por gusto y decisión personal, no hizo más que excursiones por la geografía catalana”. Jaume Vallcorba, J. V. Foix. Barcelona: Ediciones Omega, 2002. Col. “Vidas literarias”.

Per esbrinar-ho hem de recular fins als orígens familiars del poeta. Comencem pel nom mateix: J. V. Foix és un “fals pseudònim”, com el mateix poeta reconegué. El seu nom veritable era Josep Foix i Mas (Vicenç era el segon nom de bateig). El seu pare, Josep Foix i Ribera (1860-1935), havia nascut als Torrents, un petit poble (deu cases a 900 m d'altitud) del municipi de Lladurs, al nord del Solsonès. De petit feia de pastor, i als tretze anys féu d'aprenent de pastisser a Manresa, on conegué la seva muller, Paulina Mas i Rubinat. El 1886 es casaren i llogaren una botiga-pastisseria al carrer de la Creu de Sarrià, que més tard comprarien (i n'obririen dues més, de pastisseries: una, a la plaça de Sarrià, i l'altra, al Poble Espanyol: recordem que, a finals del XIX, Sarrià era un municipi independent, a cinc quilòmetres de Barcelona i amb cinc mil habitants, i que no s'uní a la ciutat comtal fins al 1921).

El matrimoni Foix-Mas va tenir tres fills: Carolina, la germana gran (que ajudà el seu germà a portar el negoci de les pastisseries), el nostre poeta Josep, i Isabel, la petita, que es féu monja de Sant Vicenç de Paül.

El 1911, als divuit anys, el jove J. V. Foix sofreix una “crisi de lectura”, com ell ho anomenava (ara en diríem una crisi d'adolescència-joventut), deixa els estudis universitaris de Dret,⁵ i el seu pare, observant l'interès del seu fill per la literatura⁶ i la “publicitat”, li compra una foneria tipogràfica perquè en fos l'encarregat —quan aparegué la linotípia, va vendre el taller i continuà la indústria

5. “Jo anava a la universitat a fer el primer curs de Dret, i, en comptes d'anar a classe, anava de dret a la biblioteca, a llegir tot allò que hi pogués haver de català antic [transcrivia textos dels catalans medievals amb l'afany de nodrir-me d'un vocabulari desinfectat]. A mi m'interessava el català des del segle XIII, que és el de Ramon Llull, fins al català que va fins abans d'arribar al Rector de Vallfogona”. Segimon Serrallonga: *Entrevista inèdita a J. V. Foix* (Estudis Universitaris de Vic, 1 de desembre de 1984) dins *Reduccions, revista de poesia*, núm. 79: Vic, març 2004.

paterna de pastisser a Sarrià fins al 1970, en què deixà les regnes de la pastisseria al seu cosí Jordi Madern; Foix viurà fins a la seva mort a la casa del carrer de Setantí, 9, 3r. El 22 de març d'aquest mateix 1918, Foix començà un diari intel·lectual (en uns quaderns amb tapes d'hule negre, i amb una cal·ligrafia rodona i infantil, alguns fragments dels quals, reescrits, seran parts del *Diari 1918*,⁷ publicat el 1956), que no va voler editar, íntegrament, mai, i que va arribar a destruir quan se'l pressionà perquè el publicués.

Gràcies a la cronologia establerta dins l'excel·lent *Àlbum Foix: una successió d'instantis*,⁸ sabem que Foix (potser, encara, sota aquella “crisi de lectura”), durant la primavera de 1913, quan tenia vint anys, passà tres mesos vivint a Torà, a casa d'un cosí del pare (el senyor Flaquer). A Torà hi conegué, també, Puig i Ferrer, a través d'un amic comú, Martí Esteve, fill del farmacèutic. Tres mesos és molt de temps per a un jove a qui agradava molt de passejar, badar i fer excursions de muntanya: estic convençut que aquesta estada segarrenca, a part d'un primer descobriment dels orígens paternes (un veritable ritus iniciàtic), va ser altament fructífera i reveladora per a Foix, i que

6. Sembla que aquest “interès per la literatura” del seu fill, per part del pare, era força superficial: segons Gabriel Ferrater (*Foix i el seu temps*, Barcelona: Quaderns Crema, 1987), “Foix em deia que, quan el seu pare va morir, ell, Foix, ja havia publicat tres llibres, i que el seu pare no s'havia assabentat mai que ell hagués publicat ni un sol llibre”. Fou l'amic Josep Pelfort qui em recomanà aquest genial llibre de Ferrater i jo ara, al meu torn, el recomano, vivíssimament, a tots els lectors: no sols per comprendre Foix, sinó també per comprendre d'on venim i quins són els nostres orígens morals. La primera aproximació a Foix dins la *Revista d'Igualada* la devem, també, a Josep Pelfort: “Una visualització del fanatisme. Lectura d'un poema de J. V. Foix” (dins *Revista d'Igualada*, núm. 12, desembre de 2002).

9. Sobre el fet que, per a Foix, l'any 1918 sigui una data que té un valor gairebé mític (a part que marquí el final de la Gran Guerra), vegeu el llibre de Ferrater citat anteriorment.

8. A cura de Joan de Déu Domènech i de Vinyet Panyella. Barcelona: Quaderns Crema, 1990.

ell recollí l'experiència d'aquells dies en el famós i mític diari intel·lectual que reelaborà posteriorment en forma de poemes o de proses poètiques.

Vegem-ne unes quantes mostres que demostren la profunda petjada d'aquests tres mesos dins la seva obra. Alguns sonets de *Sol, i de dol* (1947): el més clar és el sonet 4 de la primera part (segon quartet).

Membres lligats, encaç l'indret advers,
I són coixins i flors els rocs més durs;
Sóc a París, i entre ermots, a Lladurs,
Ensems vestit i nu, i en calls incerts.

Com a mínim, les primeres 11 proses (poemes o semblances: hi apareixen topònims concrets d'aquests llocs) del *Diari 1918* en el pròleg del qual Foix assenjala que “*les més antigues varen ser escrites el 1913-14*” (l'època de la seva estada toranesa) i que segueixen “un itinerari concret: Cervera, Biosca, Sanaüja, Solsona, Lladurs i els Torrents”:⁹ uns llocs molt determinats “*a los que el poeta habría peregrinado buscando la tierra de sus antepasados, paisajes que no dudaba, sin embargo, en calificar de primitivos y rústicos. Era verdaderamente divertido escucharle contar la excursión que emprendió en busca de su casa solariega, por lo que le pareció que tenía de viaje hacia lo inarticulado y elemental del alma humana, objetivado en los encuentros con los rústicos lugareños de palabra breve y tosca*”.¹⁰ En la semblança biogràfica que li dedicà,¹¹ Albert Manent recull, també, aquesta excursió amb autobús fins als Torrents, tot i que la situa als anys trenta. L'anècdota d'aquesta excursió està poetitzada al poema 9,

9. De la inoblidable ruta que féu Foix a la recerca dels orígens familiars als Torrents, tot agafant un autobús, anomenat “Galta negra”, de la línia de Solsona, en tenim testimonis orals (i escrits) de diverses entrevistes que concedí als amics al llarg de la seva vida.

10. Biografia de J. V. Foix a càrrec de Jaume Vallcorba, *op. cit.*, p. 31-32.

11. Albert Manent, *Perfil biográfico de J. V. Foix*, dins *J. V. Foix*. Barcelona: Editorial Anthropos, 1989.

intitulat “Quan he sabut que el meu oncle...”, el final del qual, pel que té de presa de consciència vital i poètica, hem transcrit com a introducció d'aquest article.

Deu ser cert que la força tel·lúrica de la terra del seu pare se li arrapà profundament dins el seu ésser perquè, a part del que hem esmentat, Foix dedicà expressament “A l'estirp dels Foix, dels Torrents” un poema esplèndid, intitulat *El meu país és un roc* (núm. XII del llibre *On he deixat les claus...*), datat als Torrents de Lladurs (recordem que aquest municipi està damunt d'un roquissar), l'agost de 1939, i que comença així:

El meu país és un roc
Que fulla, floreix i grana,
Franc de caça hi tinc cabana
Sense pallera ni soc.

L'altre poema que coneixem, datat als Torrents de Lladurs el 1939 (la qual cosa confirmaria un segon viatge als orígens familiars, a finals de la guerra civil, tal com suggeria Manent), és el núm. IX (“*En palmells d'or guardem els ulls de pedra...*”) de *Les irrealis omegues*, poema que constitueix una impressionant elegia cívica a l'entorn de la desfeta del propi país.

APROXIMACIÓ AL “NADAL” VII

Arribem, així, al darrer testimoni que jo he sabut trobar de la fructífera estada de Foix a la Catalunya interior (darrer en el comentari, però ha estat l'esca que ha provocat aquesta meua investigació) que és el “nadal” VII, datat a Castellfollit de Riubregós, del qual, encara que hi consti 1954, en degué prendre les primeres notes l'any 1913 (hi devia anar tot passejant des de Torà), o en el seu segon viatge a finals de 1939. Considerem, d'altra banda, que el *Diari 1918*, segons les declaracions de l'autor, havia de constar de 365 fragments (com el *Llibre d'Amic e Amat de Llull*), 353 dels quals s'escriviren entre el 1913-18.

Segueixo, en primer lloc, les indicacions de Manuel Carbonell,¹² el qual suggereix que el darrer poema d'*Onze nadals i un cap d'any*, el XII ("La pluja, que s'ha posat la vesta de l'orat..."), que és l'element discordant dins el conjunt, exposa clarament el propòsit immediat de tot l'aplec. Aquesta última composició poematitza un debat entre el poeta i una personificació d'un element natural, "Na Pluja", la qual li revela, al final, la consigna que ha de seguir: cercar amb signes nous, però tal com els posa a l'abast la pròpia tradició, el Nom, l'Absolut que dóna nom a totes les coses que són.

I amb signes nous i amb clofolles de sol
Escriviu, purs, a les parets de l'aigua:
"A la conca dels mots espurna el Nom."
(vv. 68-70)

El poeta, doncs, utilitzarà "signes nous", noves "investigacions", noves paraules a fi de descobrir-hi el Nom, o sigui, Déu, i, més concretament en aquest llibre, el fet de gosar d'acostar-se al Nen que neix en una cova de Betlem (Jesucrist) i que amb el seu Naixement, i amb la seva Passió, ve a redimir la humanitat. Aquest és el substrat metafísic —que apuntàvem al començament, i que enllaça aquest llibre amb els deu darrers sonets de *Sol, i de dol*— de tots els onze "nadals" d'aquest llibre i, també, és clar, del "nadal" VII. La paraula clau de tot aquest poema és el significat de l'adverbi "hi" (v. 1): on vam anar? (el "nosaltres" i el "jo", en Foix, és el mateix). I ens ho respon el mateix poeta al v. 50, l'últim: vam anar a "veure El Qui És en una hisenda d'astres", o sigui, vam anar a veure Jesús ("el nom del Fust que ens allibera", v. 48: Jesús morirà en una fusta-creu per alliberar-nos) a la seva cova (establia) de Betlem, que és una "hisenda d'astres" (una imatge magnífica

12. Manuel Carbonell, *J. V. Foix*, dins *Història de la literatura catalana*, vol. 9, p. 402. Barcelona: Ariel, 1987.

com també ho és la del v. 44: "L'ull dels deserts amb flocs de primavera" és l'estel de Betlem que ens indica on va néixer el "Qui és nat" (v. 37) en l'"Única Nit" (v. 32), la nit de Nadal. Un estel que tan sols veuen els humils ("el de la fleca" i "el de l'hostal", vv. 41-42) no pas el poeta que, en la seva reflexió (ell no posseeix aquesta fe intuïtiva dels senzills de cor), tan sols pot "embriagar-se" amb "l'olor de la llum" (v. 47) d'aquest estel.

En les tornades de dos versos intercalades després de cada octava de decasíl·labs, el poeta es lamenta del laberint de camins, terres, mots folls i rastres equivocats que seguim, d'esma, quan l'únic camí que ens hi porta és molt més senzill i assequible, però no en volem fer cas.

Finalment, i en segon lloc, segueixo les indicacions de Ferrater¹³ pel que fa a l'ordre estilístic de Foix; sosté Ferrater que el poeta obté uns efectes de "*fantasmagoria verbal per excés de precisió*", o sigui, tot el que pot semblar obscur o hermètic en aquest poema (i en tota l'obra de Foix, és clar) té uns referents reals molt precisos i determinats, i viscuts pel mateix poeta. Per entendre'ns, el "call de la segrera" (v. 1), el "pont que entre foscors bruixades" (v. 11), el "torrent remorejant de segles" (vv. 12-13), els "castells als pics extrems" (v. 13-14), el "rònc" i la "rosta" (v. 21) i els "erms marrits" constitueixen una descripció gairebé fotogràfica del poble i dels voltants de Castellfollit de Riubregós, que és un poble que té un barri jueu, una sagrera al voltant de l'església, un pont que travessa un "riu bregós" (el Llobregós), un castell

13. G. Ferrater, op. cit., p. 58. Afegiré, encara, a tall de contrapunt, que ja el professor Antoni Comas havia afirmat el mateix que Ferrater (els apunts de l'autor de *Les dones i els dies* són dels cursos 1965-66 i 1967) al cap de poc d'haver-se publicat *Onze nadals i un cap d'any*: "Però *Onze nadals* ... ve a il·luminar de sobte el camí de la interpretació de l'obra de J. V. Foix: la dificultat de la seva poesia prové, de vegades, del seu extremat realisme; és una poesia teixida d'episodis, de notícies i de circumstàncies concretes i reals, esdevingudes de veritat." *Les nades de J. V. Foix*, p. 261, dins: Antoni Comas, *Assaigs sobre literatura catalana*. Barcelona: Tàber, 1968.

de Sant Esteve amb tres torres impressionants (amb uns grafitis interiors del s. XIII molt interessants) a dalt d'una carena (per això utilitza el plural, "castells") i uns erms i pendents al voltant que fan feredat però absolutament captivadors.

Tenint en compte tot el que hem dit, potser ara podem llegir, cinquanta anys després i amb uns altres ulls, aquest "nadal" VII de J. V. Foix: un poeta que a Catalunya ha estat, com afirmà Pere Gimferrer, "*més que un escriptor, tota una literatura*".

JOSEP M. SOLÀ I BONET (Calaf, 1961) és escriptor i professor. Autor de la novel·la *Llibre de les quatre metamorfosis* (1997). És membre del consell de redacció de la *Revista d'Igualada*. El 1999 obté el Diploma d'Estudis Avançats (dins Humanitats) amb un treball de recerca intitulat *El somni de Grècia (notes per a la història d'una estètica)* del qual prepara, actualment, l'edició.

Castellfollit de Riubregós: dibuix de J. Bibià (1999)